

érdekein túl érzelmileg is osztrák lett, kissé később azt mondták volna róla, hogy labanc. Báthory István Forgách Zsigmondot is ezért nevezheti egy helyen árulónak.⁶³

Losonczy Anna hasznosította is politikai megbízhatóságát, ő meg tudta tartani erőszakos foglalásának gyümölcsét, amit pedig törvénycikkek szigorúan tiltottak. Sőt egy alkalommal kirendelt német dragonyosok segítségével tudta csak megtartani a várkastélyt. Mindez annak a jele, hogy Bécs jobban mellette állt, mint ahogy ugyanaz a törvényesség előírta.

De a múzsán túl a pörnek vannak vonatkozásai a költőre is.

Szentmárton erőszakos elfoglalása 1584 szeptember végén történt. Balassi ekkor már elhagyta Annát, és a foglalást megelőzően augusztusban Sárospatakon időzött Dobó Krisztina mellett, kinek férje, Várday Mihály csak szeptemberben halt meg. Balassi nyilván nem érdektelenül tartózkodott Patakon ebben az időben, és még egy ideig azután is. Dobó Krisztina kezelésében volt a kisvárdai vár birtoka is.⁶⁴ Mikor tehát Anna elvette Várday Katától Szentmártont, ebben elsősorban Dobó Krisztina volt érdekelve, de a támadás Balassinak szólt. Anna meg akarta mutatni, hogy különb Krisztinánál, a leendő feleségnél. Feltűnő ugyanis az a körülmény, ahogy Ungnádné eljár. Az ő szentmártoni jogai Várday János halála után érvénybe léptek, de erre sokáig nem gondol, csak akkor lesz sürgős, mikor hűtlen szerelmese nőülni készül. Jobban megerősíti ezt a feltételezést az is, hogy Anna erőszakot alkalmazott a birtok elvételénél. Megkaphatta volna törvényes úton is, de a hosszadalmas eljárás nem felelt meg céljának. Úgy látszik, hogy akkor még szerette Bálintot, s talán remélte, megakadályozhatja a házasságot, amire talán titokban ő is vágyakozott. Ezért kézenfekvő, ha a szentmártoni birtok elfoglalásában a megúnt s elhagyott nő bosszújának megnyilvánulását látjuk.

Van egy másik figyelemre méltó körülmény is. Anna szeptemberben foglal el egy közös birtokot, Szentmártont, decemberben Balassi próbálja ugyanezt megtenni Patakon. Az időpont és a földrajzi közelség, valamint a személyek közti kapcsolat arra mutat, hogy a költő Ungnádné példáját követte. Ha Anna meg akarta mutatni fölényét Szentmártonban, most Bálint akarta ugyanezt Patakon bizonyítani. Neki nem sikerült, Anna jobb realpolitikusként volt.

Anna később mégsem ment Bálinthoz feleségül, s ez a történetek ellenére sem lehet meglepő. Ungnád halála 1587-ben következett be, akkorra a férfi erkölcsileg s anyagilag tönkrement, s főleg elidegenítette magát. Három év nagy idő.

Lukácsy Sándor

TOMPA MIHÁLY CIKKEI A FORRADALMI SAJTÓBAN

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1963. évi 1. számában Bisztray Gyula közzétette Tompa Mihály elfeledett prózai írásait, szám szerint tizenháromat. (Másik háromat már korábban, a *Magyar Klasszikusok* sorozatnak Tompa Mihály válogatott műveit tartalmazó kötetében.) Mint írja, többet nem talált. Két fontos cikk azonban elkerülte figyelmét, miként a költő életrajziróiét is. Mindkettő érdekes adalékokkal világítja meg Tompa Mihály forradalom alatti szereplését, nem főlegesen tehát közölni őket.

Az első a *Marczius Tizenötödike* 1848. ápr. 19-i számában jelent meg.

Pénzváltási komédia Budán.

Hétfőn, ápril. 17-én Budára kellett mennem a bankhoz, hogy ringy-rongy pénzemért becsületesebbet kapjak, miután a pesti boltok nagy részében visszadobták bankjegyeimet. Budai tapasztalásaimról akarok egy két szót szólni.

E lapok 27 számában írva volt: hogy az illetők két három nap várakoztatják a szegény falusi népet; e szavaknak volt-e hatása a kezelőkre, vagy jobb ész ütötte őket, nem tudom; annyi bizonyos, hogy hétfőn reggel ki lőn kiáltva: miszerint a falusi nép fog legelőször pénzt kapni. Ebben természetesen mindenki megnyugodott, és a vidéki nép bebocsátottat a nemzetőrök által alakított körbe, a bank külső ajtajához.

Azonban a várakozók közül, egyszerre öt, hat, nyolc oly csigalustasággal bocsátottat be; a bejutottak olly képzeletet felül muló időlopással elégitettek ki, hogy a körbe bebocsátott 30–40 fő, két óra mulva is alig látszott fogyni; pedig tudni való dolog, hogy a falusiak nem vittek ezreket.

Ekkor némelyek boszonzkodni kezdettek, s ebből egy kis békaegér-harcz lőn.

Hanem először a kezelést mondom el. Miután valaki a körön kívül néhány óráig, ha ugy tetszik néhány napig várakozott: bejut a körbe, s ott két három óráig kivárokóznán,

⁶³ Uo. 164. lap.

⁶⁴ ECKHARDT SÁNDOR: Ismeretlen Balassi Bálint. 114.

kiboszankodván magát, elér az első előcsarnokba, onnan, miután ha jónak látta egy jót aludt, a második előcsarnokba bebocsátatik; itt már belát az ígéret földébe, boldog fülei hallják a huszaspengést, de csak jó idő múlva nyulnak kezei a pénzhez.

Déli 12 óráig négy egyén foglalkodik a váltással, de azután csak kettő marad, t. i. a ki appetitust kap, haza ballag enni; ugy is elegen éheznek napok óta künn; s hogy a százakra menő várakozókból valahány pénzt ne kapjon, több 50—60-nál.

Szóval, ki van gondolva a türelemveszítettésre és időlopásra minden út és mód.

Egy csoportban többen álltunk, utasok, kik tovább nem mehettünk; uradalmi felügyelők; kik fizetetlen napszámokat, munkafelakadást emlegettek; iparosok kézművesek, kiknek dolguk mult otthon; s elmondtuk egymásnak észrevételeinket ez impertinentia felett; nevezetesen én kimondám: hogy ez szembekötődsi, komédia, időlopás! és ime a budai nemzetőrök közül a szó vagy háromnak igen zokon esett, nevezetesen bizonyos Spisz annyira hánykódni kezdett, hogy elfogatással fenyegetőzött az izgató szavakért (???) Már drágalátos Spisz ur, ha valaki pofozódik, birokra megy egymással, a közcsendet megzavarja: ám fogja el őn, de ha egy magyar a budai piacon a bécsi bank kezelőinek malitája ellen felszólal, ha meg-sokalja, az időlopást és alakoskodást, azt esedezünk alássan, ne tessék elfogni! mert marcius 15-ke óta igen sokat kimondtunk már Spisz ur kegyes engedelmével! a nélkül hogy felnyársaltattunk volna.

Ha Spisz ur járatlan izraelben: szerezzon magának katechismuskát, melyből megtanulhatja az izgatás, vélemény szabadság, nemzetőri hatáskör fogalmait, melyekkel, ugy látszik szivreható setétségben és ösmeretlenségben van; mert uracskám ezen idétlen henczegés — szabad szóért — igen nevétsenek!

A kiktől függ, tekintsenek be a dologba, hogy ez 'arczátlan visszaélés megszüntetve legyen; és ne csak czégér tétessék ki, de árultassék is a portéka; ne csak mondják, hogy váltanak mindenkinek de valósággal ugy is legyen; mert csak ugy hisszük a bécsi bank híres pénzkimutatásait, ha boldognak, boldogtalannak, fenakadás és időlopás nélkül vált a bank.

Pesten, apr. 18-án 1848.

Tompa.

A költő, mint tudjuk, 1848 tavaszán átutazóban járt Budapesten: Gräfenbergbe készült gyógyíttatni magát. Ismeretes, hogy milyen kétségbeesett hangulatban indult el; rossz kedve Pesten nem csökkent, inkább fokozódott. Íróbarátai forradalmi tevékenység lázában lobogtak, szaladgáltak, Tompa alig tudta elcsípni őket egy-egy szóra, s a vidéki tempóssághoz szokott költőnek, aki fidélis irodalmi tereferére vágyott, ez rosszul esett. „Ezek az emberek csodálatosak lettek, e hazamentő óriásokkal nincs lelked, hogy okos szót válts. Nincs ott másról mint a forradalom, martiusi napok stb. familiaris vagy irodalmi ügyet nincs lelked szóba hozz; szédült az egész város.”²

Ráadásul a szédült város még pénzét is visszautasítja!

A 48-as forradalmakat gazdasági válság előzte meg, akadozó pénzforgás vezette be, s az üzleti riadalom hullámai nyugatról Magyarországra is átcsaptak. A *Budapesti Híradó* márc. 6-án már csillapítónak szánt vezércikket közölt a *banknotákról*, s ettől kezdve szinte minden számában olvashatunk a bankjegyforgalom zavarairól. A pánik Győről indult el, itt figyeltek föl legelőbb az állami kötelezvények értékcsökkenésére, s itt „keletkezett azon hír, hogy a bankjegyek értéke is csökkent; a hír eljutott Pozsonyba is, és csakhamar találkoztak nyereszkdők, különösen az üzér-osztályból, kik ismerve a hír alaptalanságát siettek, mint a pénzvilágban történni szokott, a körülményt hasznukra kizsákmányolni, és míg egy részről az ezüst pénz-készletet, amennyire szerét tehették, magukhoz szedték, addig más részről ámitgatással oda mesterkéltek a dolgot, hogy a könnyen hívők serege nyakrafőre váltogatta fel bankjegyeit, . . . 's beállott azon következmény, hogy a kereskedők 's iparosok ezüstpénze hamar kifogyván, a fukarabbak által pedig félrerakatván, bankók nem váltattak, a mikor azután az üzérek a kedvező pillanatot felhasználva keresve keresték a kishitű bankó-gazdag erszényeket és váltogatták be a jegyeket természetesen értéken alól egyikét huszas nyereséggel, mely visszaélésért néhányan be is fogattak . . .” Ezt márc. 8-án írja — szokásához híven némi antiszemita éllel — a *Budapesti Híradó*, a következő napon arról tudósít, hogy Pesten is „nagy aggályt szült” „a nyilvános papírok keletcsökkenése”, márc. 11-én pedig már a fővárosi pénzváltó hely, a budai bank megrohanásáról, több ezer főnyi tömeg türelmetlenségéről számol be. „A tolongás oly nagy vala, hogy néhány hátbautés sem hiányzott.”

¹ „Április elején indulok Gräfenbergbe; — írja 1848. márc. 19-én Szemere Miklósnak Bejéről — oda vagyok tökéletesen, lelkem testem beteg, s ha ki nem épülök, rövid időn meglátogatom Czako collegát.” Figyelő, 1882. XII. k. 106.

² Levele Szemere Miklóshoz, Freywaldau, 1848. máj. 5. Figyelő, 1882. XII. k. 107.

A bank egy-egy személynek csak kétszáz forintot váltott,³ ez az intézkedés tovább növelte a nyugtalanságot. Március 6-án délben „egy csapat lovasságot 's egy század sorgyalogságot kelle fölállítani a bankhivatal előtt”. A helyzet könnyítése végett, a *Budapesti Híradó* szerint, kétmillió forint ércpénz érkezett Bécsből a budai bankba, valamint a só- és harmincadhivatalokba, melyeknek szintén köteleességüké tették a pénzváltást, ennek ellenére „az aranyak kelete öt forint negyven krajczárra emelkedett”.⁴ A továbbiakban a *Budapesti Híradó* a riadalom csökkenéséről tudósít,⁵ kijelenti, hogy a pesti József napi vásár „a viszonyokhoz képest” jól sikerült, „készpénzben sem igen volt hiány”, bár „úgy látszott, mikép sokan csak azért is vásároltak, hogy pénzöktől szabadulhassanak”, és végül gutgesinnt buzgalommal így sóhajt fel: „A bankjegyláznak már vége van”.⁶

Nem volt vége. És nemcsak Tompa kifakadása a tanu rá, hanem a *Marciusius Tizenötödikében* néhány nappal korábban megjelent cikk is (amelyre a költő hivatkozik).⁷ Sőt, úgy látszik, a pénzváltás nehézségei még fokozódtak egy szerencsétlen rendelet következtében, mely a só- és harmincadhivataloknak csak ott engedte meg a beváltást, ahol bankintézet nem működött,⁸ Budán tehát ismét nagy tömeg csoportosult össze az osztrák bankfiók előtt.

Ebbe a kavardásba csöppent bele a különben is zaklatott lelkű, beteg költő. Erre az időre esik utolsó, rosszul sikerült találkozása Petőfivel; sajnos, nem tudjuk, a pénzváltási komédia előtt-e vagy után, de legalábbis számolnunk kell vele, hogy amikor Petőfit fölkereste — hogy rövid percek múlva megbántottan forduljon ki tőle —, idegeiben még ott rezgett a kellemetlen budai kaland feszültsége.⁹ Petőfi és Tompa viszonyának végső elromlásán tűnődve talán ezt a tényezőt is fontolóra kell vennünk.

És még valamit. Tompát, bár néhány szép forradalmi verse tanúskodik érzelmeiről, nem szoktuk a forradalom legegységesebb hívei közt emlegetni. Ez a cikke sem jogosít föl erre, de az mégis figyelemre méltó, hogy ingerült írását a *Marciusius Tizenötödikéhez* vitte. Vihette volna, elvégre, máshova is. Tudta, tudnia kellett, hogy a *Marciusius Tizenötödikébe* írni némiképpen a forradalom balszárnyával, az akkor már gyanakodva nézett ifjú radikálisokkal való közösségvállalást jelenti. És mégis ide adta kéziratát. Talán mégsem állt oly távol, ekkor még, március „szédült” hőseitől.¹⁰

*

Másik cikkét, melyet a feledésből kiemelünk, már nem a *Marciusius Tizenötödike*, hanem a *Kossuth Hírlapja* szerkesztőjének küldte el, itt jelent meg az okt. 29-i számban.

³ Budapesti Híradó, 1848. márc. 8. 231.

⁴ Uo. 1848. márc. 11. 242.

⁵ Uo. 1848. márc. 12. 246.

⁶ Uo. 1848. márc. 18. 266.

— A pénzügyi bonyodalomról természetesen nemcsak a Budapesti Híradóban olvashatunk; írt arról szinte minden lap, még a szépirodalmiak is. A Hetilap márc. 17-i számában pl. a következőket találjuk: „... míg a háborútól félelem nem igen volt alapos (jan. 3-án), a bécsi bankrészevény ára 1 616 p. ft volt, mártius 4-én 1 100 forint (a Pesther Zeitung 611 száma szerint), miután t. l. a francia köztársaság híre Bécsbe eljutván, a nagy és költséges háborút ... elkerülhetlennek hitték; s féltek attól, hogy e miatt papirosaikat értékesíthetnék nem fogják. — Ez okozá a pénzvavart.” A csitító szándékkal közlött kimutatásokról („a bank még tiszta 30 millióval bír”), melyekre Tompa cikke is utal, a Hetilap ezt jegyzi meg: „Szép ha igaz!” (Tóth Móricz: A bécsi bank. Csillag alatt: „A censura miatt elmaradván, most adjuk.”)

⁷ Marciusius Tizenötödike, 1848. ápr. 15. *Egy szemtanu* aláírással.

⁸ E rendeletről Szepessy Ferenc polgármester és Kacsokovics Lajos főjegyző nevével a következő hirdetmény jelent meg, magyarul és németül: „A’ ministeri országos ideiglenes bizottmányának a’ bankjegyek ezüst pénzzel beváltása iránt mai napon vett újabb körrendelete folytán ezenel közhírré tétetik miszerint a’ forgásban levő bankjegyeknek a’ só- és harmincad hivataloknál-beváltása csupán oly helyekre nézve értendő, mellyek beváltó fiók intézettel ellátva nincsenek; 's így a’ pesti k. só 30-adi hivatalok — a’ mennyiben Budán hasonló pénzváltó intézet léteznék, itt helyben pedig a’ városban beváltások szinte történnek — de különben is az említett hivatalok rendes foglalatosságokkal túlhalmozva vannak, a’ bankjegyek beváltási kötelessége alól fensőbbleg felmentetnek. Kelt Pesten az 1848-dik évi apr. 10-kén tartott tanácsülésből.” A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár aprónyomtatvány-gyűjteményében, B 939/2/1848. 4. 10. jelzet alatt.

⁹ Tompa, mint láttuk, április elejére tervezte elutazását. De egyáltalán nem bizonyos, hogy a hó első napjainak egyikén valóban útra kelt, sőt nem is igen valószínű, mivel bankjegyeinek ezüstre cserélését csak ápr. 17-én kísérelte meg, noha ez föltehetően sürgősebb elintéznivalói közé tartozott. Egyáltalán: mért vesztelt volna mintegy két hétig Pesten? Pénz dolgában nem állt olyan jól, hogy ezt tehesse, hisz maga írja, hogy utazásának és gyógykezelésének költségeire „vagy 300 pengő adósság”-ot kellett csinálnia. L. levelét Szemere Miklóshoz, Figyelő, 1882. XII. k. 106.

¹⁰ A pénzforgalom zavarairól részletesen ír FARAGÓ MIKSA: A Kossuth-bankok kora, Bp., é. n. 11. skk. Ismeri s részben idézi Tompa szóban forgó cikkét is. Nem került el ez az írás HATVANY LAJOS figyelmét sem, de merőben helytelen következtetésekre vezetett. „Semmi sem jellemzőbb Tompának a forradalmi mozgalmaktól való érintetlenségére — írja az Igy élt Petőfi IV. kötetének 508. lapján —, mint hogy az egyetlen heves, támadó cikket, melyet 1848 áprilisában a Marciusius Tizenötödikébe írt, nem a császár, a kamarilla vagy a pecsovicsek, hanem a budai takarékpénztár hivatalnokai ellen írta, akik a pénzváltás műveletét nem végezték el olyan gyorsan, mint azt a Gräfenbergebe készülő poeta a turista idegességében toporzékolva megkívánta volna. Ezt az ellenforradalmi vagy legalább is forradalom-ellenes érzést nesztette meg Petőfi Tompán, akinek Pesten léte alatt 35 — 40 percnél többet nem adott.” Tompa cikke, ha tetszik, nem több, mint személyes sérelmének kifüstölése — de mért válnék ettől ellenforradalmivá? Amit ő a maga rosszkedvében fölhány-

A Lajta melletti táborból. Oct. 24. Sajnálom, hogy táborunk egész működését tíz sorba tökéletesen besorolhatom.

A Móga vezérlete alatt álló tábor előcsapatai Bruckban és környékén állnak ; a derék sereg Parndorfnál tanyázik.

October 16-án délután végrevalahára átlépte a sereg az osztrák határt, és Bécs felé vonult, de akkor éjjel gyors parancs által, miért — miért nem? visszavonattott; 17-én éjjel az az ellenség előcsapata, német lovasság, tartotta ébren és fegyverben a brucki zászlóaljkat; az előrködő gömöriek négy ízben tüzeltek, s egyet lovasútl eljettettek. Két óratájban éjtél után tűzereink tettek hat ágyu lövést kartáccsal a vaspályáról s a setétség daczára elég jó sikerrel, mert a németek közül egy főhadnagy lovasból, 5 közember halott, 10 — 15 sebesült lón az eredmény. 18kán elbontottuk, felégettük, löporral elhányattuk a Lajtán álló hidakat, a bécs-brucki vaspályát feltéptük, s vártuk a megrohanást, melly hír szerint akkor éjjel haterer emberrel akart történni, de senki sem jött. Akkornap három fegyvertelen gömöri legényt fogtak el a németek, egy áruló brucki ember utasítása után ; mi történt velök, nem tudjuk ; hanem másnap mi is visszaadtuk a kölcsönt, mert német Bruckot megszállván : 10 — 15 vadászt kerítettünk kézre, később pedig lovasokat is fogtak el huszárjaink. A megcsipett vadászok egyike felfedezte az ellenség raktárát Bruckban, hol 50 — 60 ezer forint árú holmit találtunk és foglaltunk el.

October 21-ikén ismét elindult a tábor Bécs felé, s mintegy két mérföldet nyomult előre, a mikor az ellenség előcsapataival találkozott, vagy jobban mondva, utólérte őket ; részünkről 31, részökről 6 ágyúzó történt, kevés sikerrel. Itt felszólítá Görgei ezredes a gömöri sokat túró zászlóaljat, kész volna-e : egy falut megrohanni, s az ellenséget kiverni belőle? a gömöriek öröm-ujjongatva vállalkoztak, de később nem volt az előnyomulásra szükség, mivel az ellenség elszökött.

Ekkor ránk jött az este, s mindnyáján reménylünk, hogy csak egyszer kell még megviradni, s meglátjuk a szent István tornyát, s érünk valami elhatározót, de másnap hajnalban az egész tábor ismét visszahúzatott előbbi állomására. Móga, sőt Csányi és Bónis is azt állíták : hogy eszélytelenség lett volna tovább menni. Ezt a szép népet, melly leendő hadseregünknek mintegy magvát képezi jelenleg, veszélyeztetni nem szabad, úgy mondanak. Én elhiszem, ámbár nem tagadhatni, hogy az esemény a nép lelkesedését leebb hangolá.

Ma 24-ik van. Kossuthot várjuk. Hátra-e vagy előre? senki sem tudja. — *Tompa.*

Hogy Tompa táborba vonult a gömöri nemzetőrökkel, eddig is számon tartotta az életrajzi irodalom. Az osztrák határra érkezett magyar csapatok této-vázásának története is sokkal ismertebb, hogysen itt elő kellene adnunk. Tompa közlései nem is szolgáltatnak új adatokat jobbára csak helyi érdekűek : az otthon maradtakat tájékoztatják, a gömörieket, hadra kelt fiaik kalandjairól, vítétkedéséről. Ami a tudósításban számunkra becses, Tompa állásfoglalása : azok közé tartozott, akik nem értettek egyet a határátlépés halogatásával, türelmetlenül várta ő is, hogy a forradalmi sereggel meglássa a híres bécsi templom tornyát. Ismét egy adalék tehát, mely Tompa forradalmi magatartásáról tanúskodik.

A cikk a Petőfi-irodalmat is érdekelheti. Vitatott kérdés : ott volt-e Petőfi a Lajta menti táborban, elfogadható-e tényként, amit Mészáros Lázár és Éjszaki Károly állít, hogy a költő a határátlépés ellen lázított. Dienes András elfogadja.¹¹ Anélkül, hogy e kérdést itt tüzetesen megvizsgáljuk, elgondolkozott : Tompa, aki valóban ott volt a táborban, nem tesz említést Petőfi ottlétéről, noha okvetlenül tudomása lehetett volna róla, ami pedig a lázítást illeti, friss keletű haragjában akár ki is használhatta volna ellene. De sem itt, se másutt nem szól Petőfi táborbeli szerepléséről. Ellenben megírja, hogy a visszavonulás „a nép lelkesedését leebb hangolá”, márpedig nehéz Petőfit elképzelni, amint a vesztéglés miatt morgoló katonaság elé áll és — vesztéglésre buzdítja.

torgatott, százaknak, ezreknek okozott bosszúságot, akadályt gördített a gazdasági élet rendes forgása elé, közügy volt, nagyon is az, már-már politikai gáncsvetés, legalább is arra gyanús — így értékelte a Marczliusz Tizenötödike, így maga Kossuth, aki az önálló magyar bank felállítását — a forradalmi 12 pont követeléseinek egyikét — épp azért sürgette, hogy véget vessen az osztrák nemzeti bank (és nem takarékpénztár) packázásainak. (Vö. FARAGÓ: I. m. 40. skk.) Hatvány Lajos logikájával akár Kossuthot is ellenforradalmárnak minősíthetnők!

¹¹ DIENES ANDRÁS: Petőfi a szabadságharcban. Bp., 1958. 32. skk.